

Vidiecki komunisti ako aktéri a obeť nútenej kolektivizácie*

Marína Zavacká

Abstract

ZAVACKÁ, Marína: Rural Communists as Actors and Victims of Forced Collectivization.

Analysing the developments in the rural communist cells in the 1950s in north-eastern Slovakia, this study challenges the still prevalent dichotomous picture of “the peasants” and “the communists” as two separate entities in the process of forced collectivisation. While many local communist veterans were fully satisfied with being granted a strip of soil in the post-war land reform and used all their authority to protect their village from collectivisation, a number of “bourgeois elements” such as tradesmen, innkeepers, students, etc., with no personal inclination towards the communist ideology, were charged by regional authorities with participation in the collectivisation campaign. Forced collectivisation resulted in a weakening of the authority of local communist party cells and a power shift in favour of the local National councils and Peasants’ Cooperatives.

Keywords: Collectivisation, Peasants’ Cooperatives, Power-shift, Periphery, North-eastern Slovakia, Village communist party organisations

„Prijmeme v krátkom čase troch kandidátov z radov malých a stredných roľníkov a keď by sa nám podarilo presadiť ich aj pri voľbách do národného výboru, veľmi by to pomohlo našej dedinskej organizácii pri zakladaní JRD v našej obci. Lebo veľmi poľutovaniahodné je, že nemáme ani jedného komunistu v MNV,“ referoval roku 1957 delegát z Matiašoviec na okresnej straníckej konferencii v Spišskej Starej Vsi.¹ Prizvaný pozorovateľ z Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska (ÚV KSS) si z tohto podujatia odnášal rozpačitý dojem: *„Členovia strany, zvlášť na dedinách, nebojújú za plnenie prijatých uznesení, sami sa nestavajú na čelo boja a tak potom vedúca úloha nie je privádzaná do života.“*

Podľa kalendára, ústredných médií i zahraničných vysieláčiek mali komunisti v Československu za sebou desaťročie od „vítazných volieb“ a tešili sa na okrúhle výročie rovnako Vítazného februára. Politická opozícia – vrátane tej vnútrostraníckej – bola rozdrvená a dôslednou centralizáciou v rámci Národného frontu sa už podarilo dostať pod kontrolu všetky aktívne spoločenské organizácie. Občanov čakali ďalšie voľby-nevoľby s jednou kandidátnou listinou, v ktorých mali vynucovanou účasťou dodať ďalšiemu komunistickému vládnutiu legitimitu. Vítazné opojenie spred desiatich rokov sa však aj medzi aktívnymi členmi strany vytratilo. Ďalší straníci boli jej agresívnou politikou zahnaní do pasivity a cítili sa skôr ovládanými.

* Štúdia je výsledkom projektu VEGA 2/0154/14 Studená vojna a stredovýchodná Európa: niektoré aspekty jej vývoja v čase a priestore.

1 Slovenský národný archív (SNA), fond Ústredný výbor KSS 2 (f. ÚV 2), Okresné konferencie KSS, kartón (k.) 164, číslo jednotky (č. j.) 1118, Spišská Stará Ves, 1957, s. 161, Strmeň; s. 84, Kuchta. Zápisnice z výročných konferencií o činnosti okresného výboru za predchádzajúci rok a zápis sprievodnej diskusie. Konferencie sa štandardne konali v marci – apríli daného roku. Údaje o diskutujúcich a ich vysielajúcich organizáciách nie sú vždy v prameni uvedené. Štúdia ich uvádza, najmä ak boli autormi zvláštnych správ a rozsiahlejších príspevkov.

Predložená štúdia sa sústreďuje na politiku kolektivizácie súkromného poľnohospodárstva ako na fenomén ovplyvňujúci sebavnímanie komunistov v lokálnych straníckych štruktúrach severovýchodného Slovenska, ktoré kolísalo medzi projektovaním sa do víťaznej, teda riadiacej pozície cez subalternú až po bezmocnú pozíciu.

Kolektivizácia bola regulovaná celoštátne platnými rozhodnutiami, rešpektujúcimi „sovietsky vzor“², jej konkrétnu realizáciu však výrazne ovplyvňoval lokálny sociálny kontext.³ V prípade skúmaného regiónu išlo o kombináciu viacerých faktorov. Čerstvá skúsenosť s ľudáckym režimom zahŕňala prelomenie silných spoločenských tabu vrátane nedotknuteľnosti susedovej domácnosti a práva na osobnú slobodu jednotlivca. Arizácia znamenala likvidáciu veľkého segmentu malých súkromných podnikateľov a živnostníkov, pričom túto štátnu krádež sprevádzala propagandistická kampaň o „spravodlivej redistribúcii“ majetku. Štátostrana vyžadovala od štátnych a verejných zamestnancov plnenie straníckych zadaní. Po komunistickom nástupe k moci roku 1948 sa „buržoázia“ vrátane príslušníkov strednej triedy, ako úradníci, živnostníci, malopodnikatelia, remeselníci, stala cieľom režimových kampaní ešte pred súkromnými roľníkmi.⁴

Na druhej strane, aktuálne možnosti presadzovania priorít komunistického režimu tu výrazne ovplyvnili voľby roku 1946, ktoré priniesli výrazné víťazstvo Demokratickej strane (DS). Kým v celoslovenskom priemere získala 62 %, v Prešovskom kraji dosiahla 68,5 %, z toho dokonca v okrese Sobrance 90,9 %.⁵ Aktívnych komunistov z regiónu navyše odčerpávala opcia do ZSSR, industrializačná kampaň i osídľovanie českého pohraničia. Naopak, režimová politická očista väčších miest i dobrovoľný únik pred ňou tu zvýšili koncentráciu ľudí s „nevhodným“ kádrovým profilom, od zarytých nestraníkov po reťazových členov Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HLS), DS a Komunistickej strany Československa (KSČ), ktorí sa uplatňovali na nových pozíciách vyžadujúcich organizačné a administratívne zručnosti (referáty národných výborov, výkupný aparát, spotrebné družstvá, komunálne podniky atď.).⁶ Pri miestnom

2 PLEVZA, Viliam – VEBR, Lubomír – CAMBEL, Samuel. *KSČ a roľnícka otázka na Slovensku (1921 – 1960)*. Bratislava : SVPN, 1961; MARJINOVÁ, Valentina V. – MURAŠKOVÁ, Galina P. *Rozorané medze. K histórii socialistického združstevňovania československej dediny, 1948 – 1960*. Bratislava : Pravda, 1971; HLAVOVÁ, Viera. *Kulak, triedny nepriateľ. „Dedinský boháč“ v kontexte kolektivizácie na Slovensku (1949 – 1960)*. Bratislava : Veda, 2010; JECH, Karel. *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Praha : Vyšehrad, 2008; CAMBEL, Samuel. *Päťdesiate roky na slovenskej dedine. Najťažšie roky kolektivizácie*. Prešov : Universum, 2005; PEŠEK, Jan. *Odvrátená tvár totality. Politické perzekúcie na Slovensku 1945 – 1953*. Bratislava : HÚ SAV, NMS, 1998.

3 K prvým pokusom o kritickú reflexiu „špecifik“ kolektivizácie na slovenskom severovýchode patrila monografia KOZÁK, Jan. *Na ceste... (Ako sa združstevňoval Michalovský okres)*. Bratislava : SVPN, 1963. Z najnovších prác venovaných tomtu regiónu možno zmieniť dizertačnú prácu ŠULEJOVÁ, Lucia. *Odpor roľníkov proti kolektivizácii v Prešovskom kraji 1949 – 1953*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2014 (rukopis); ŠULEJOVÁ, Lucia. *Kríza kolektivizačného procesu v Prešovskom kraji (1952 – 1953)*. In *Historické štúdie: ročenka Historického ústavu Slovenskej akadémie vied*, 2014, roč. 48, s. 271-285.

4 Zákom č. 199/1948 Zb. z 21. júla 1948 mohli národné výbory zriaďovať zo znárodnených a konfiškovaných podnikov vlastné komunálne podniky, ktorých „nadbytoční“ zamestnanci boli preradení do výroby.

5 *Štatistická príručka Slovenska*. Bratislava : 1947, s. 308. KSČ dosiahla výrazný úspech v okrese Medzilaborce.

6 Podľa správy *Vplyv meštiackych elementov na prevádzanie politiky OV KSS v Michalovskom okrese*, spracovanej začiatkom roku 1953, sa odhadovalo, že nielen do akčných výborov, ale priamo do KSČ bolo roku 1948 v okrese prijatých vyše 150 kádrovo nevhodných elementov vrátane bývalého riaditeľa Tatra banky v Humennom, exekútora z Vranova, spolumahajiteľa továrne Jata a niekoľkých bývalých poslancov za DS. SNA, f. ÚV 2, k. 157,

nedostatku vhodných kvalifikovaných síl od nich nejakým spôsobom závisel azda každý vyšší stranícky funkcionár.

Súčasťou miestnej komunistickej identity boli osobné spomienky veteránov na boje vo vojskách Maďarskej republiky rád a Slovenskej republiky rád z roku 1919, živá bola i partizánska tradícia. Verejnú mienku obyvateľov odláhlých vidieckych sídel formovali zážitky krajanov z práce v Spojených štátoch amerických, kde získavali i priamu skúsenosť s ústavnými slobodami, svojpomocne vedenými krajanskými a náboženskými komunitami aj odborárskymi organizáciami a štrajkovým hnutím.⁷ Za nasporené peniaze zarobené „vlastnými rukami“ kupovali pôdu, ktorá tak vzdorovala neskoršiemu režimovému obrazu súkromného vlastníctva ako „zdedeného“, prípadne získaného vykorisťovaním, a preto apriori nespravodlivého a nezlučiteľného s komunistickou víziou sveta. Pre navrátilcov zo zajatia po prvej svetovej vojne, radikalizovaných zážitkom z porevolučného Ruska, sa „správna“ bolševická politika spájala s leninskými dekrétmi o rozdelení pôdy roľníkom.⁸ V chudobnom regióne sa s nálepkou „kulak“, resp. „dedinský boháč“ mal dôvod identifikovať, a tým sa cítiť ohrozený len málokto.

Hornatý profil a znížená dopravná dostupnosť napomáhali zomknutosti komunít a vývinu špecifických kódov správania voči centru, teda štátu a jeho predstaviteľom, bez ohľadu na konkrétny vládnucci režim. Napríklad medzi komunistami z obcí, oslobodených už na jeseň roku 1944, ktorí s podporou Červenej armády ovládli vznikajúce národné výbory a následne museli cúvať do parity s demokratmi, dohodnutej „na vyšších miestach“ s predstaviteľmi DS, bola výrazne nepopulárna komunistická reprezentácia v Slovenskej národnej rade.

Ešte v roku 1935 sa do pozornosti československej verejnosti dostali dve obce Medzilaboreckého okresu, Habura a Čertižné, kde sa fyzické napadnutie exekútora, ktorý prišiel dlžníkovi zhabať kravu, rozrástlo do lokálnej vzbury. Udalosť, ktorej sa obširne venovali komunistickí poslanci i tlač,⁹ sa stala súčasťou medzivojnového celorepublikového komunistického kánonického príbehu o revolučnom boji vidieckych más voči buržoázii. Paradoxne, kým v rokoch 1936 či 1945 sa jej výročie dalo pripomínať ako spomienka na hrdinský odpor roľníkov voči nespravodlivosti sveta a symbol obrany práv pauperizovaných más, po roku 1950 nadobudla práve táto súčasť miestnych „tradícií“ neželaný význam. Vtedy už podobne tvrdohlaví vidiečania, mnohí s osobnou históriou v medzivojnovom komunistickom hnutí a odboji, stáli voči novej „úradnej“ moci, ktorá im pôvodne sľubovala ochranu.

č. j. 1069. V Malom Lipníku sa v čase výkupu zemiakov a obilia funkcionár MNV „v podnapilom stave vyjadril, že on takéto nariadenia dostáva zhora, a on slúži tomu, kto mu platí. Za tzv. slovenského štátu slúžil HSLŠ, po oslobodení v DS a teraz, keď mu platia komunisti, tak musí im slúžiť.“ SNA, f. ÚV 2, k. 164, č. j. 123, Stará Ľubovňa, 1951, s. 17.

7 ZECKER, Robert. „Not Communists Exactly, but Sort of Non-Believers“: The Hidden Radical Transcript of Slovak Immigrants in Philadelphia, 1890 – 1954. In *Oral History Review*, 2002, roč. 29, č. 1, s. 1-37.

8 BENKO, Juraj. Socialistická ideológia v konfrontácii s religióznym slovenským prostredím v prvej štvrtine 20. storočia (Politizácia kresťanskej tradície a sakralizácia socialistickej vízie). In ŠUCHOVÁ, Xénia (ed.) *Komunisti a ľudáci: Spojenci? Súperi? Protivníci?* Prešov : Universum, 2006, s. 9-23.

9 NOVOMESKÝ, Laco. Čertižné sa stáva pojmom. In *Čestná povinnosť. Výber z politických statí a článkov 1933 – 1944 2*. Bratislava : EPOCHA, 1969, s. 151. Pôvodne In *Tvorba*, 1935, roč. 10, č. 12, s. 177-178.

Doba kontingentov

V počiatočných fázach kolektivizácie sa konflikt medzi miestnymi komunistami a ich okolím, ani medzi nimi a nadriadenými orgánmi, nutne nevyhrocoval. Na režimovú výzvu zakladať družstvá odpovedali ich založením na pôde odňatej cirkvi, znárodnených veľkostatkoch a na majetkoch práve neprítomných migrantov, tzv. americkej pôde.¹⁰ Niekde okresní funkcionári, či už si boli istí výhodami jednotného roľníckeho družstva (JRD) alebo len chceli mať splnenú úlohu, sľúbili roľníkom, že do družstva môžu vstúpiť na skúšku a po roku sa rozhodnúť podľa získaných skúseností.¹¹ Táto ponuka v sebe zahŕňala informáciu o možnosti odhlásenia sa, čo bolo neskôr označené za veľkú „*politickú chybu*“.¹² Navyše funkcionár, neschopný garantovať svoje (politické) sľuby, strácal medzi susedmi tvár.

Na JRD sa pod tlakom transformovali aj už jestvujúce staršie svojpomocné potravinové, strojové a mliekarenské družstvá, pasienkové a urbárske združenia atď.¹³ V niektorých prípadoch tento prechod iniciovali práve informovanejší bohatší roľníci, ktorí sa v nových podmienkach snažili udržať produktivitu svojho hospodárstva, ohrozeného štátnym vyvlastňovaním poľnohospodárskych strojov.¹⁴ Inde „*prevažnú časť týchto členov tvorili úradníci, robotníci a miestna inteligencia*“, ktorí vstup chápali ako zvýšenie šance pre kariérny postup. „*Niektorí vstupovali do JRD preto, aby dostali výhodnejšie zamestnanie a nemali mnohokrát ani vedomie, čo to znamená družstevná veľkovýroba.*“¹⁵ Prvé družstvá tak bývali zakladané a vedené agilnými komunistami bez vlastných poľností, často pracujúcimi mimo obce v robotníckych alebo iných povolaniach, a taktiež bývalými podielníkmi prevzatých spoločenstiev, ktorí mali zaručiť kontinuitu a hospodárnosť.

Vyskytli sa i prípady, kedy bol do vedenia JRD zvolený miestny kňaz.¹⁶ Nakoniec aj oficiálna kolektivizačná propaganda reprezentovala družstvá nielen ako novinku, ale aj ako overenú tradičnú vec, za ktorú sa bojovalo od nepamäti, a to pomocou odkazov na okrúhle výročie

10 „*V okrese Sobrance roku 1952 väčšina družstiev je založená z úradníkov a robotníkov bez výkonných malých a stredných roľníkov,*“ a to „*z bývalých latifundií a tzv. amerických majetkov.*“ SNA, f. ÚV 2, k. 162, č. j. 1103, Sobrance, 1952, s. 63.

11 SNA, f. ÚV 2, k. 157, č. j. 1069, Michalovce, 1952, s. 89.

12 SNA, f. ÚV 2, k. 158, č. j. 1070, Michalovce, 1953, s. 155.

13 Zákon č. 69/1949 Zb. z 23. februára 1949 o jednotných roľníckych družstvách. Napríklad v Želmanovciach sa takto spočiatku podarilo získať do JRD, ktoré malo spravovať prevedený majetok urbariátu a pasienkového spoločenstva, všetkých roľníkov v dedine, zväčša želiarov. SNA, f. ÚV 2, k. 164, č. j. 1031, Giraltove, 1950, s. 32.

14 Ako odstrašujúci príklad bol v Prešovskom kraji uvádzaný prípad zo Zamutova, okr. Vranov nad Topľou, kde vznikol Pripravný výbor (PV) JRD z roľníckeho strojového družstva a spočiatku si v ňom zachovali rozhodujúce slovo dvaja členovia vlastníci 48 a 45 ha pôdy. SNA, f. ÚV 2, k. 164, č. j. 1031, Giraltove, 1950, s. 49. Aj v Plavnici, okr. Stará Ľubovňa, sa po vykúpení strojov „*kulaci hneď dali dokopy a založili PV JRD len preto, aby tieto mohli používať.*“ SNA, f. ÚV 2, k. 164, č. j. 1122, Stará Ľubovňa, 1950, s. 7.

15 SNA, f. ÚV 2, k. 162, č. j. 1103, Sobrance, 1953, s. 68.

16 Reportáž o družstevníkoch z Vyšného Mirošova, okr. Svidník, ktorí si pod vedením miestneho gr. kat. kňaza z úrody po troške sporili na nový kultúrny dom, vyústila do celorepublikovej kampane podpory výstavby kultúrnych stánkov „*Mirošovské zrnko*“. Čo pripravuje Mirošov. In *Roľnícky hlas*, 30. októbra 1949, s. 3. Podľa delegáta z Osturne družstvo v jeho obci založil miestny „*farár s niekoľkými zasvätencami*“, ktorí si podelili funkcie. Medzi obyvateľstvom, ktoré na založenie družstva „*nepripravili*“, spôsobila správa o jeho založení paniku. Ľudia sa obávali, že ich čakajú kolektívne obedy do plechových misiek a „*zabudnú, že kedysi mali roľu*“. SNA, f. ÚV 2, k. 163, č. j. 1111, Spišská Stará Ves, 1950, s. 78.

zrušenia poddanstva (a teda roboty na panskom) v Uhorsku a jubileum Juraja Fándlyho, kňaza a propagátora modernizácie poľnohospodárstva (1750 – 1811), ktorého portrét visel nad tribúnami prvých roľníckych konferencií spolu so symbolmi aktuálneho režimu.

Režimová politika voči majetnejším roľníkom prešla v krátkom časovom úseku zásadnou zmenou. Prvá generácia pofebruárových okresných lídrov ich otvorene prizývala do družstiev i do strany s tým, že za sebou stiahnu ostatných.¹⁷ Možno povedať, že aj v niektorých dedinských straníckych organizáciách v období krátko po prevrate práve oni reprezentovali „triedu roľnícku“.¹⁸ Ani zákon o JRD z roku 1949 členstvo „kulakov“ v JRD nevyučoval.¹⁹ Podľa vzorových stanov mohli byť i členmi rady družstva, kde ich prípadnú svojvôľu mala korigovať podmienka výraznej väčšiny malých a stredných roľníkov. Neskoršia režimová politika vytlačania označených „kulakov“ z družstiev aj z dedinských komunít ako z princípu neprijateľných a sprievodné snahy o ich kriminalizáciu a izoláciu sa medzi obyvateľstvom nestretali s pochopením. Aj dedinskí komunisti ju bežne vnímali ako kontraproduktívnu, preto jej presadzovaním boli často poverovaní aktivisti z externého prostredia a tiež bezpečnostné zložky.²⁰

V materiáloch vyšších straníckych orgánov sa množili sťažnosti, že členovia dedinských organizácií KSS odmietajú výzvy na povinnú eskaláciu „triedneho boja“. Prípadne s ňou všeobecne súhlasia, ale myslia si, že v „*tunajšom okrese je zbytočné vyvolávať triedny boj*“.²¹ „*Komunisti zatajujú dedinských boháčov a tvrdia, že v obci žiadneho kulaka niet...*“²² Pri kritike za neplnenie dodávok mnohí svojou autoritou bránili neplniacich susedov odkazmi na neúrodu, miestne záplavy a iné preukazne vis maior dôvody, čím fakticky obmedzovali možnosti ich úradného šikanovania.²³ Po prvej skúsenosti s mechanizmom rozpisov kontingentov prebehla v obciach vlna „papierovej“ likvidácie roľníkov s nadlimitnou výmerou pôdy, ktorá bola za pomoci miestnych funkcionárov v oficiálnej evidencii rozpisovaná na rodičov, dospelé deti či súrodencov pôvodných hláv hospodárstva.²⁴

Cieleným útokom na zámožnejších roľníkov stojacich mimo družstiev bolo predpisovanie navýšených povinných dávok s ohľadom na „triedne kritériá“, ktorých neplnenie umožňovalo následnú kriminalizáciu nespolupracujúcich „kulakov“.²⁵ Ich určovaním však boli primárne

17 Začiatkom 50. rokov ich spoločne zachytila vlna čistiek. SNA, f. ÚV 2, k. 157, č. j. 1069, Vplyv meštiackych elementov na prevádzanie politiky OV KSS v Michalovskom okrese, s. 14.

18 Napríklad okres Giraltovece začiatkom roku 1950 vykazoval medzi 1 690 členmi a kandidátmi 961 roľníkov, z toho 544 do 5 ha, 391 do 10 ha, 25 do 15 ha a 1 nad 15 ha. SNA, f. ÚV 2, k. 154, č. j. 1031, s. 14.

19 Zákon č. 69/1949 z 23. februára 1949 §7 ods. 1: „Členom jednotného družstva sa môže stať dobrovoľne každý pracujúci pôdohospodár alebo osoba, ktorá svojou účasťou môže prispieť na splnenie účelu družstva.“

20 SNA, f. Povereníctvo vnútra, Sekretariát, k. 197, Jednotné roľnícke družstvá a úlohy ŠtB pri tvorení JRD. Citované v PEŠEK 1998, s. 207.

21 SNA, f. ÚV 2, k. 163, č. j. 1112, Spišská Stará Ves, 1951, s. 19.

22 Tamže, č. j. 1114, Spišská Stará Ves, 1953, s. 2.

23 Tamže, č. j. 1113, Spišská Stará Ves, 1952, s. 47-48.

24 „Vážnym nedostatkom je, ako správa ukázala, v okrese administratívne rozkulačovanie. Svedčí tomu skutočnosť, že roku 1952 bolo v okrese 135 usadlostí od 10 do 20 ha a v roku 1954 len 72 usadlostí. Od 10 do 15 ha v roku 1952 bolo v okrese 349 usadlostí a v roku 1954 len 267 usadlostí. Svedčia tomu nedostatky, ktoré sa prejavili v tomto roku, pri rozpise plánu je vidieť, že usadlosti od 3 do 5 ha majú stúpajúcu tendenciu.“ SNA, f. ÚV 2, k. 166, č. j. 1138, Stropkov, 1955, s. 151, Správa pracovníka ÚV KSS Bučíka.

25 „Boháčom, ktorí majú iba dve kravy, som vyrúbal väčšie množstvo mlieka ako tým, ktorí majú tiež dve kravy,

poverení funkcionári a zamestnanci národných výborov a zmocnenci ministerstva výkupu. V situácii, ak sa výrazne personálne neprekrývali s vedením dedinskej organizácie KSS, zosobnením nepriateľa sa pre postihnutých roľníkov stávali skôr ľudia zvonka, prichádzajúci realizovať výkup. Vnútri dedinskej komunity tak mohla stále prevažovať snaha udržať zmier na základe priority iných sociálnych väzieb – susedských, rodinných, patronážnych, korupčných. Tie nakoniec zasahovali aj k osobám prichádzajúcim zvonka. Podľa opakovaných sťažností aj mnohí pracovníci výkupu mali *„lahostajný pomer k vedeniu úradnej evidencie a štatistiky, opíjajú sa, neplnia štátu dodávkové úlohy, pestujú lúbivú politiku voči kulakom a notorickým nepľničom.“*²⁶ Pochopiteľne, aj medzi dedinskými komunistami sa našli takí, čo zazlievali prokurátorom a sudcom, že sa zdržiavajú dokazovaním konkrétnej viny a zaistených „kulakov“ púšťajú na slobodu, čo dáva zlý príklad ostatným.²⁷ Nepodpísaný čestný hosť okresnej straníckej konferencie vo Vranove sa roku 1951 nadchýňal miestnym radikálom z Malej Domaše, ktorý poukazovaním na dosiahnuté výdobytky chcel primäť „dedinského boháča“, aby sa musel *„skryť do myšacej diery pred touto pravdou“* a *„rozvichric triedny boj, čo še bohač budze mušec zamyšlac, či še nema isc obešic.“* Poznamenal si, že dotyčný súdruh *„krásne hovorí, plynne, jasne, zrozumiteľne, konkrétne a presvedčivo. Často cituje s. Gottwalda, vidno, že čítal referáty z ÚV KSČ. Škoda ho nechať na dedine.“*²⁸

Prísľuby a zlyhania

Družstevníci, ale i samostatne hospodáriaci malí a strední roľníci, ktorí si plnili dodávkové povinnosti, boli pri spúšťaní kolektivizačnej kampane vykresľovaní ako *„partneri robotníckej triedy“*, ktorá im veľkoryso poskytovala poľnohospodárske stroje, stavebný materiál a z patronátnych závodov brigádne pracovné sily vrátane účtovníkov.²⁹ S víziou zriadenia vzorových JRD, ktoré by ostatných ku vstupu ťahali príkladom, boli spočiatku do prvých lastovičiek investované nemalé štátne – teda spoločné – prostriedky vo forme dotácií a nízkoúročných pôžičiek. Vynaložené sumy peňazí zďaleka nezodpovedali dosahovaným ziskom, pričom „darcovia“ to interpretovali ako dôsledok nedostatočnej roľníckej lojality voči robotníkom, ktorí „tvoria hodnoty“, a „budovateľské“ projekty si zasa vidiecke obyvateľstvo nedokázali získať, pretože boli často navrhované neúčelne či prinajmenšom nedotiahnuto. Stávalo sa, že pri riadení sa dodanou stavebnou dokumentáciou sa ledva dokončené hospodárske budovy museli dodatočne prerábať kvôli chýbajúcim vodovodom, a do výrobní sa napriek plánom nedarilo zohnať strojové vybavenie hoci pôžičku na stavbu už bolo treba splácať, čím sa družstevníci

avšak sú chudáci.“ SNA, f. ÚV 2, k. 164, č. j. 1122, Stará Ľubovňa, 1950, s. 34, Ján Zuber, Plavnica.

26 SNA, f. ÚV 2, k. 151, č. j. 1014, Prešov, 1955, s. 100.

27 *„Postaviť kulaka pred súd a oslobodiť ho znamená nielen podrývať situáciu na našej dedine, ale znamená i zosmiešnenie nášho ľudového súdnictva. Napriek tomu však pracovníci na našom súde v minulom roku odsúdili 12 malých a stredných roľníkov a iba 2 kulakov.“* SNA, f. ÚV 2, k. 158, č. j. 1073, Michalovce, 1955, s. 35.

28 Host' v správe cituje Michala Horniaka z Malej Domaše. SNA, f. ÚV 2, k. 169, č. j. 1167, Vranov nad Topľou, 1951, s. 105.

29 SNA, f. ÚV 2, k. 150, 4. č. j. 1008, Prešov, 1949, s. 15.

prepadali do straty a chudoby.³⁰ Prípadne po počiatočnom nadšení nad financiami pridelenými odmenou za zriadenie JRD ich prúd v ďalšom roku vyschol, resp. nedali sa vyčerpať pre nedostatok stavebného materiálu, a v dedinách roky stáli skelety rozostavaných škôl a kultúrnych domov. Z „daru“ sa tak stal dôkaz zlyhávania systému, ktorý mali aj miestni komunisti denne pred očami.

Na citeľné zlyhávania zásobovania potravinami, ktoré najmä v priemyselných centrách hrozilo otvorenými hromadnými prejavmi nespokojnosti, reagovala strana a vláda kampaňou za upevnenie a ďalší rozvoj JRD.³¹ Súbežne sa menila propagandistická prezentácia družstevného i súkromného roľníka. Už nebol partnerom, ale nevďačným dlžníkom robotníckej triedy, ktorý jej svojím odmietaním vstupu do JRD, prípadne neochotou odhlasovať jeho prechod na „vyšší typ“ spojený s rozoráním medzí a spoločným ustajnením dobytku, bránil dosiahnuť zlepšenie životnej úrovne. Jeho postoje tak už boli nielen ideologicky nesprávne, ale aj morálne neospravedliteľné. Stával sa vedome prekážkou päťročného plánu, ktorý bol vyhlásený vo forme zákona.³² Na základe naivného, no o to radikálnejšieho právneho výkladu potom bolo ľahké usúdiť, že odmietaním vstupu vlastne porušuje zákon, za čo si „prirodzene“ zasluhuje väzenie. Podobne právny termín „špekulant“, vzťahujúci sa na trestnú činnosť osoby „bezpracne“ sa obohacujúcej tovarovými alebo finančnými transakciami, sa pri naivnom výklade stával kriminalizujúcou nálepkou pre každého, kto sa priznal, že uvažuje, či sa mu do družstva vstupovať oplatí – teda zbytočne „špekuluje“.³³

„Protikulacká“ propaganda tu nepostačovala, odmietavý postoj k vstupu do družstiev malo i množstvo nemajetných roľníkov vrátane dedinských komunistov, ktorí za svoj zaslúžený výdobytok v triednom boji považovali podiel na parcelácii. Zotrvávali na ňom napriek tomu, že nielen zakladanie, ale vlastný vstup a aktívna práca v družstve boli opakovane vyhlásené za prvoradú povinnosť komunistov na dedine, odmietanie straníckej línie sa nezlučovalo s členstvom v strane a vzdor voči nej bol interpretovaný ako otvorene protistranícky postoj. Snahy o zmenu postoja presvedčaním boli na úrovni dedinských organizácií márne, a prípadná takto orientovaná čistka by mala neželaný efekt celkovej paralyzácie vidieckych straníckych štruktúr. Pozorovateľ okresnej konferencie vo Svidníku roku 1951 vo svojej správe pre ÚV KSS konštatoval, že pri pokusoch danú otázku vyjasniť dedinskí komunisti „*vyslovujú také názory, že členmi strany chcú zostať, ale s JRD aby sme im vraj dali pokoj*“.³⁴ Namiesto aktívneho subjektu agitácie sa stávali sami jej objektom, ktorý na opakované výzvy pridať sa k združstevňovacej kampani reagoval pasívnou agresivitou. Ako si na jar 1952 všimol delegát Mikula z Jasenova,

30 SNA, ÚV 2, k. 28, č. j. 69, Krajská konferencia Prešov, 1957, s. 110, Semaník, predseda Strojno-traktorovej stanice Sabinov.

31 Uznesenie strany a vlády z 3. júna 1952 o upevnení a rozvoji JRD.

32 Zákon č. 241/1948 Zb. z 27. októbra 1948 o prvom päťročnom hospodárskom pláne rozvoja Československej republiky.

33 „*Kulak žil na úkor druhého [...] My sa často mýlime s tým, že keď niekoho nemôžeme na prvýkrát presvedčiť, nazveme ho špekulantom a tým hrubo porušujeme zásadu strany.*“ SNA, ÚV 2, k. č. j. 1114, Spišská Stará Ves, 1953, s. 4, Špak, zástupca KV KSS.

34 SNA, f. ÚV 2, k. 165, č. j. 1145, Svidník, 1951, s. 91, Správa hosta z ÚV KSS M. Faltána.

„je zaujímavé, že starí členovia, ktorí boli organizovaní už za bývalej ČSR v strane, dnes nám odstupujú. Nie sú ochotní budovať socializmus. A tí, ktorí vstúpili v roku 1945, vstúpili len preto, aby sa dostali do nejakej služby a starajú sa len o vlastný záujem.“ Nových členov, „ktorí by chceli do strany vstúpiť a boli aj dosť vyspelí“, sa mu napriek snahe a záväzkom za rok do dedinskej organizácie podarilo získať len dvoch.³⁵

Pre oficiálne prijateľné vysvetlenie všeobecnej neochoty dedinských komunistov podporiť zakladanie JRD vo vlastných obciach³⁶ sa na vyšších straníckych fórach využívali navzájom protichodné argumenty. Raz bolo dôvodom, že v dedinských organizáciách strany je prevaha bývalých živnostníkov, robotníkov a iných neroľníkov, ktorí nemajú záujem o poľnohospodársku prácu a navyše aj pracujú mimo obec, inokedy mala dedinskej organizácii naopak škodiť práve prevaha roľníkov ako vrstvy nedostatočne uvedomelej, ľpejúcej na vlastnej pôde.

Zaujímavé bolo zaobchádzanie s argumentom pamäti a historickej skúsenosti. Príťažlivosť komunistickej myšlienky mala byť pôvodne taká silná, že ju roľníci budú nasledovať s nadšením vrátane účasti na kolektivizácii. Najmä preto, že na vlastnej koži zažili kapitalizmus, s ktorým sa spájali „bieda, hlad, strádanie vykorisťovanie, vystáhovalectvo, exekútor“.³⁷ Ukázalo sa však, že oslavná interpretácia „vítazstva nad vykorisťovateľským režimom“ a vykresľovanie z neho plynúcej žiarivej budúcnosti nebola dostatočnou motiváciou na vstup do družstva. Nepomáhala ani doplnenie víťazného rituálu o zvýraznené prvky martýria a pripomínanie bývalých krívd ako dôvodu, prečo by sa v novej dobe vôbec malo ku združstevňovaniu prikrčiť. Neúspešní aktivisti, poverení propagáciou družstevnej myšlienky, svoje zlyhanie vysvetľovali tým, že roľníci na to, ako bolo „kedysi“, príliš rýchlo zabudli a „nechcú pamätať“, ako im bolo zle. Aj tu sa argument o silnom zážitku zo zlých čias obrátil – želiari, ktorí sa len po vojne dostali k pôde, vraj na rozdiel od bohatších dedinčanov vlastne „nemali odkiaľ vedieť“, aký ťažký bol život súkromného roľníka v minulosti, ako ťažko dostával na trh plody svojej práce, lebo vtedy samostatne nehospodárili, a tak nevedeli porovnať. Vstúpili na trh až v „nových spravodlivých podmienkach“, a tie ich k vstupu do družstva nemotivovali, pretože si už – podľa aktuálnej oficiálnej verzie reality – hospodárili ľahko, mohli si kúpiť hnojivá aj lacno prenajať stroje.³⁸ Podľa tejto interpretácie súkromne hospodáriacim roľníkom práve nové pomery umožňovali, aby si vystačili aj sami, kým neprajný kapitalizmus vyvolával potrebu sa združovať.

Patrí k dobovým paradoxom, že odmietavý postoj voči družstvám nezriedka prevažoval aj medzi osobami, ktoré boli na dediny vyslané z miest kolektivizáciu podnecovať. S výnimkou niekoľkých zanietencov sa tu vyskytovali skôr ľudia, ktorých bolo ľahko možné k takejto aktivite prinútiť, resp. jej formálnym výkonom si zlepšovali svoj kádrový profil. Prípadný uvedomelý dedinský komunista, ktorému sa družstvo založiť nepodarilo, a tak sa nádejal na pomoc, mohol

35 SNA, f. ÚV 2, k. 162, č. j. 1102, Sobrance, 1952, s. 63, Andrej Mikula, Jasenov.

36 Napr. roku 1950 vo Veľkom Šariši z 320 členov KŠČ, zväčša roľníkov, len 27 vstúpilo do JRD. SNA, f. ÚV 2, k. 151, č. j. 1010, Prešov, 1951, s. 40, Bucur z Veľkého Šariša.

37 SNA, f. ÚV 2, k. 163, č. j. 113, Spišská Stará Ves, 1952, Referát zástupcu KV KSS Bóryho, s. 36.

38 SNA, f. ÚV 2, k. 151, č. j. 1009, Prešov, 1950, brožovaná Výročná správa o činnosti OV KSS Prešov 1949, s. 49.

takéto návštevy vnímať ako kontraproduktívne a najmä deprimujúce. Delegát Sabol z Kendíc spomínal, ako k nim bola kvôli založeniu družstva najprv z patronátneho podniku vyslaná tridsaťčlenná „brigáda zložená z bývalých živnostníkov a úradníkov“, ktorí sa hneď išli bratať s „kulakmi“. Nasledovala brigáda zložená z učiteľov zo Sninského okresu. Tí však „nič nerobili, iba za celý týždeň, čo boli u nás, jedli a kúpali sa v rieke“. Veci sa pohli až na zásah skupiny funkcionárov okresného národného výboru (ONV), ktorí nariadili „nájsť dedinského boháča“. Po „vyhlásení“ a následnom zatknutí prvého „kulaka“ agitátorom pribudlo štyridsať prihlášok do družstva, po uväznení druhého ďalších sedemdesiat. „Tak sme založili JRD, vyhlásili sme obec za socialistickú, však o družstvo sa viac nikto nestaral.“ Sabol sám, keďže sa na tejto akcii podieľal, bol následne označený za diktátora a dedinčania ho odvolali z postu predsedu miestneho národného výboru (MNV). Nanútené JRD sa nakoniec stalo mocenskou protiváhou strany aj národného výboru. Okresní funkcionári už „rokovali len so správou JRD“. Komunisti sa „museli utiahnuť do pozadia“. Jeho vedenie sa pustilo aj do zostavovania deväťčlennej kandidátnej listiny pre najbližšie voľby, na ktorú – bez konzultácie s miestnou dedinskou organizáciou strany – zaradili len troch komunistov, aj tých takticky rozmiestnili na kandidátnej listine tak, aby nemali šancu všetci prejsť. „Fakticky je to organizované tak, že národný výbor by zostal bez komunistov.“³⁹

Autoritu miestnych dedinských komunistov výrazne podkopávali aj množiace sa prípady zneužívania moci, najmä na okresnej úrovni, kde členovia a zamestnanci správnych a straníckych orgánov doslova určovali spôsob života veľkého segmentu obyvateľstva. Napríklad podľa sťažnosti na súdruha Mindeka z dedinskej organizácie v Šambrone „jedna osoba robila predsedu aj tajomníka [...] nosil razítko pri sebe, písal zápisnice na OV KSS a vylučoval členov strany, ktorí mu nechceli ísť po ruke.“⁴⁰ Rozsiahle právomoci s nízkou úrovňou kontroly a nárokom na také praktické statusové symboly ako okrúhla pečiatka, služobné vozidlo a osobná zbraň priam vyzývali k pochlebovaniu, korupcii, tolerovanému rozkrádaniu a viedli k pocitu neobmedzenej moci a beztrestnosti, o ktorú prichádzali až v momentoch neutajiteľných škandálov.

Na straníckej konferencii v Giraltovciach roku 1951 sa účastníci kriticky vyrovnávali s dedičstvom odvolaného vedenia, opisujúc svoje zážitky a traumy z čias jeho nástupu. Napríklad tamojší zmocnenec Rolníckeho spotrebného družstva a predseda okresného výboru (OV) KSS mal roku 1948 z kancelárie zavedený elektrický zvonček priamo do výčapu, takže mu pri oslavách z hostinca priebežne donášali pijatiku. Spomínali sa aj neblahé udalosti z vtedajších odpustových slávností, ktorých význam a návštevnosť podporila osobná účasť biskupa Gojdiča, medzičasom už „zradcu pracujúcej triedy“, a preto prišiel z krajského výboru (KV) KSS príkaz ustanoviť celonočnú službu na telefóne. Podľa spomienky zúčastneného pamätníka sa podpredsedu a tajomníka podarilo zohnať až v Bardejove, kam sa popoludní vybrali na straníckom aute. Keď sa po polnoci vrátili, priviezli so sebou „nejakú ženskú“, na sekretariáte vypili ďalšie „asi štyri litre“ vína, a keď sa dotyčná domáhala odchodu do Veľkého Šariša,

39 Tamže, č. j. 1013, Prešov, 1954, s. 72.

40 SNA, f. ÚV 2, k. 164, č. j. 1123, Stará Ľubovňa, 1951, s. 16.

nechceli ju pustiť, kým sa im nezačala vyhrážať krajským výborom. Šofér, čo ju odviezol, sa vrátil asi o tretej, no okresný tajomník „vyhlásil, že musí ísť ešte teraz na slaninu do Radomy“. Tam v hostinci „začal civilov ohrozovať pištoľou“, kým mu ju neodobrala hliadka Zboru národnej bezpečnosti zo Šarišského Štiavnika. Na spiatocnej ceste šoféroval sám. S autom, ktoré „tak poskočilo, že nejaké železo sa popod auto ťahalo, a keď išiel, vyzeralo to ako tank,“ prechádzal nadránom priamo okolo kostola, kde naň ľudia poukazovali „s poznámkou, že tak môžu chodiť len komunisti a k tomu tajomník strany.“ Po návrate na sekretariát mu skúšali ostatní správanie vytknúť, no „okresný tajomník sa hneď dával do bitky a začal nadávať, že kto jemu môže rozkazovať“. Medzi poslucháčmi sa zrejme ozval pochybovačný hlas, pretože rečník považoval za potrebné zdôrazniť, že „tieto fakty sú skutočnosťou.“⁴¹

Mnohí z čerstvo povýšených straníkov morálne nezvládali svoj náhly vzostup po sociálnom rebríčku. Na ich psychike sa odrážalo aj konštantné napätie z vedomia, že boli poverovaní úlohami, ktoré sa použitím odporúčaných postupov nedali zvládnuť. Mali na výber porušovanie zákonov bez záruky úspechu alebo priamo neúspech.

Okresné orgány strany a štátnej správy sa stávali sídlami hrôzovlády nielen v očiach „triednych nepriateľov“, ale boli takto vnímané aj zo strany miestnych komunistov samotných. Na jar roku 1953 informoval zástupca komunistov z Vinného v Michalovskom okrese o hromadnom znechutení „nekomunistickým počínaním“ medzičasom odvolaného vedenia OV KSS, ktorým sa cítili „na každom kroku bilagovaní“ natolko, že zo 108 členov prišli za jeden rok o 39. Rovnaký pocit v nich vzbudzovalo ONV, kam sa kvôli vyhrážkam a zastrášaniam „bál chodiť aj starý člen strany súdruh Boško“, keďže predseda ONV Kopčík „vo svojej panovačnosti zašiel tak ďaleko“, že sa nezdráhal „znevážiť našich poctivých funkcionárov“ a „nariadil SNB podať na neho trestné oznámenie za neplnenie dodávky obilia“, hoci ten mal vraj splnené na 100 %.

Nasledovná verbalizovaná výhrada dedinského delegáta voči ďalšiemu z okresných funkcionárov je aj svedectvom jeho úpornej snahy využiť na podporu svojich tvrdení aktuálny slovník najvyšších autorít a prispôbiť sa v prejave dobovej šablóne povolenej kritiky založenej na odmietaní „škodlivých teórií a nesprávnych metód“. Pri žiadosti o radu ohľadom plnenia dodávok obilia roku 1952 súdruh Danielovič „tľkol po stole tak ďaleko, že súdruhovia počujúc o jeho metódach radšej sa útekem z MNV vzdialili uplatňujúc heslo, že hovoriť striebro a mlčať zlato. Áno, súdruhovia a súdružky, toto heslo bolo lepšie voliť pri s. Danielovičovi a Kopčíkovi, aspoň sa vyhli súdruhovia nadávkam a nebezpečeniu ďalšieho prenasledovania. Tak si nepredstavujú súdruhovia našej organizácie pomoc OV KSS a toto nie je totožné so smernicou s. Gottwalda, keď hovoril čelom k masám.“⁴²

Komunistická strana síce ašpirovala na vedúcu úlohu v spoločnosti, naoko však mala byť zachovaná nezávislosť rozhodovania orgánov štátnej správy, družstiev, podnikov a ďalších. Dochádzalo tu k zvláštnym procesom divergencie moci. Centralizovala sa smerom dovnútra

41 SNA, f. ÚV 2, k. 154, č. j. 1032, Giraltovce, 1951, s. 28.

42 SNA, f. ÚV 2, k. 158, č. j. 1070, Michalovce, 1953, s. 142, Tomovčík z Vinného.

v prísnej straníckej hierarchii a súbežne sa decentralizovala cez štruktúry moci v ovládaných organizáciách, podnikoch, roľníckych družstvách, národných výboroch a podobne. Vnútrostranícke smernice vyžadovali od miestnych komunistických organizácií, aby sa vyvarovali priameho riadenia a direktívneho zasahovania do ich činnosti, jednotliví členovia strany mali pôsobiť len ako prevodové páky. Ideálnym postupom bolo oboznámiť sa s aktuálnou pozíciou strany na členskej schôdzi jej miestnej organizácie, potom zvolať „klub“ či „aktív“ jej členov pôsobiacich v danej inštitúcii (napríklad v JRD, MNV, v závode), tam si ustáliť spoločný postup a ten už jednomyselne „naniest“ na príslušnom mimostraníckom fóre a presadiť ho aj za pomoci prítomných nestraníkov získaných presvedčivou argumentáciou.

Každodenná prax však miestnych vidieckych komunistov opakovane presviedčala, že ide o ne realizovateľnú stratégiu. Narážala na nedostatočné stavy členstva, na mentalitu výlučnosti malej skupiny, ale aj na individuálne záujmy jej členov, na neochotu prijímať ďalšie funkcie narastajúcu s každým nesplneným príslubom pomoci pri jej výkone, aj na rastúcu vlastnú nedôveru voči pokynom „zhora“. Okrem nevhodných alebo zle načasovaných „budovateľských“ a spoločensko-reformných projektov miestnych komunistov vyčerpávali aj neustále prichádzajúce podnety na zakladanie miestnych pobočiek ďalších režimových organizácií a inštitúcií (Sväz československo-sovietskeho priateľstva, Sväzarm atď.) Snaha vyhovieť a urobiť zadosť výkazom viedla poriadkumilovných funkcionárov, najmä v malých obciach, k nezmyselnej formálnej kumulácii funkcií. Na istého súdruha Tenušáka ich v dedine Lechnica navádzali jedenásť, „počnúc kostolníkom a končiac predsedom dedinskej organizácie strany a predsedom JRD“, a nepríjemnosti s tým spojené sa vyhrotili natoľko, že všetko nechal tak a „pošiel na Štátne majetky do Veľkej Lomnice.“⁴³ Zvyšky entuziazmu vo výboroch dedinských organizácií strany potláčali aj inštancie na okresnej úrovni, ktoré ich kvôli efektívnejšiemu vybavovaniu plnenia svojich zadaní vynechávali z rozhodovacej reťaze a oslovovali rovno prvky na jej konci (MNV, JRD, školu, závod, spotrebné družstvá atď.), prípadne si ich názor vyžiadali, ale nebrali naň ohľad.

Tak sa členovia dedinských organizácií dostávali do kolotoča hierarchických nejasností, osobnej žiarlivosti a inštitucionálnych kompetenčných sporov. Vedúci pracovníci priemyselných závodov a komunálnych podnikov, zápasiaci s nedostatkom pracovných síl, nedokázali vyhovieť ich žiadostiam ani nebrali ohľad na ich názory vyjadrené v negatívnych kádrových posudkoch. V prípadoch, kde bol predseda MNV komunistom, ho každodenná rutina nútila hľadať dohody a robiť ústupky, ktoré ani nemal kedy konzultovať so straníckym výborom. Vzhľadom na nedostatok manažérske schopných jedincov sa zasa na vedúce miesta v MNV a v JRD bežne dostávali ľudia, ktorí neboli členmi strany a netajili sa, že pre jej politiku nemali prílišné sympatie. No pokiaľ sa miestni komunisti odmietli podieľať na ich získavaní do strany, sami mohli byť označení za sektárov. Ich postoj sa dal označiť ako „odmietnutie uvádzať vedúcu úlohu strany do praxe“, čiže „prejav titoizmu“.⁴⁴

43 SNA, f. ÚV 2, k. 163, č. j. 1115, Spišská Stará Ves, 1954, s. 67, delegát Kuc.

44 SNA, f. ÚV 2, k. 151, č. j. 1010, Prešov, 1951, s. 21.

Akcieschopnosť aj požadovaný dôraz na presadzovanie industrializačnej a kolektivizačnej politiky boli v prostredí dedinských organizácií strany začiatkom 50. rokov oslabené aj výrazným odlivom členov. Najmä tí z pôvodne robotníckych profesií avansovali do riadenia závodov, na vyššie stranícke a správne funkcie a do silových zložiek. Dorast odsával rozvíjajúci sa priemysel, aparát Československého sväzu mládeže aj štúdiom na vysokých školách, perspektívni dospelí boli povolávaní na dlhodobé štúdium do internátnych straníckych alebo odborných kurzov (rekvalifikácia na agronómov, traktoristov, účtovníkov), odkiaľ sa tiež málokedy vracali do domovských organizácií.

Odchody, resp. urazenecké uzatváranie sa starých komunistov z dedinských organizácií, boli vyvolané aj znechutením z novočlenov-arivistov z roku 1948, najmä tých zo strednej triedy, ktorí veteránov triedneho boja prekonávali všeobecným rozhľadom a schopnosťou adaptovať sa na novú stranícku rétoriku a narastajúcu administratívnu záťaž. Svoju intelektuálnu a s ňou spojenú politickú váhu ukázali arivisti v prvých previerkach. Hoci tieto boli pôvodne zamerané na dodatočnú filtráciu kariéristov, ktorí sa do strany „votrelí“ zo zisťovaných dôvodov, obvinenia z kariérizmu rýchlo presmerovali do merania síl v ideologickej podkutosti.⁴⁵ Na rozdiel od učiteľov, úradníkov alebo bývalých živnostníkov si zaslúžili roľníci členovia strany mohli dovoliť cítiť sa urazení previerkovým testovaním svojej lojality a politického rozhľadu. Ak nemali pre seba či svoje deti vyššie kariérne plány, v podstate bez rizika tak mohli previerky ignorovať a nechať sa bez odporu zo strany vyškrtnúť.⁴⁶

Opakujúci sa cyklus čistiek, rehabilitácií, presúvania zodpovednosti za zlyhania a zhora vnucovaných „reorganizácií“ deprimovali aj tých, čo v strane zostali. Roku 1951 sa delegát Slivovský na konferencii v Giraltovciach ohradzoval, že síce je za kritiku, ale že keď má hlasovať za niečie vylúčenie, musí „vedieť prečo a začo“. Sťažoval sa, že v minulosti bol za takýto postoj, ktorým sa snažil „hľadať pravdu“, označený za „fiškála“. „Ja som sa jednu vec naučil, že keď nejakú vec vidíme, môže to byť optický klam, preto sa musíme na veci podívať dialektickou metódou, to znamená hľadať súvislosti a potom môžem prísť k názoru, či je to skutočne tak, ako to ja vidím.“⁴⁷

Esenciou mrhania energiou a časom sa stalo povinné stranícke školenie, ktoré malo v radových straníkoch upevniť vieru v správnosť komunistickej politiky a napomôcť im lepšie zvládať aktuálne stranícke úlohy, čo pre dedinských funkcionárov znovu znamenalo najmä kolektivizáciu. Pri nedostatku vhodných kádrov bola jeho realizácia často nanútená učiteľom miestnych škôl, pričom sťažnosti na jeho kvalitu sa stali stabilnou súčasťou straníckych referátov. Bolo vidno, že „učitelia Roku straníckeho školenia vo väčšine neverili tomu, čo hovorili“⁴⁸ a svojich „lektorov“

45 Radikalizmus niektorých dedinských organizácií strany, ktoré urobili z ochoty prijať záväzok o vstupe do družstva súčasť previerky, a tým vyradili „starých členov“, ktorí sa ho „len z politickej nevedomosti zdráhali podpísať“, hoci „v minulosti boli plne zapojení do budovania strany“, bol dodatočne označený ako nesprávny a škodlivý. SNA, f. ÚV 2, k. 164, č. j. 1123, Stará Ľubovňa, 1951, s. 15.

46 V okrese Vranov nad Topľou si po prvej vlne pofebruárovej očisty strany zachovalo plné členstvo len 62 %. Zvyšní členovia boli vylúčení alebo preradení do kategórie kandidátov členstva. Vymenení boli aj predsedovia OV KSS a ONV. SNA, f. ÚV 2, k. 168, č. j. 1165, Vranov nad Topľou, 1949, s. 3.

47 SNA, f. ÚV 2, k. 154, č. j. 1032, Giraltovce, 1951, s. 10, Slivovský.

48 SNA, f. ÚV 2, k. 162, č. j. 1101, Sobrance, 1951, s. 27.

marxizmu-leninizmu obyvatelia bežne stretávali aj na nedeľnej omši.⁴⁹ Údaje o slabej účasti na školeniach, resp. o tom, že sa napriek plánom a záväzkom nekonajú, sa stali stabilnou súčasťou výročných správ. Rovnako ťažké bolo presvedčiť vidieckych členov, pokiaľ nemali osobné kariérne zámery, k účasti na dlhodobom internátnom školení. Keď byro OV KSS v Spišskej Starej Vsi vytipovalo na dvojmesačné školenie pre predsedov základných organizácií KSS troch adeptov, jeden odmietol nastúpiť a „ďalší po dvoch týždňoch zo školy utiekol“.⁵⁰

Pasívna rezistencia dediny

Za istý druh výsledku politického vzdelávania možno ale považovať práve postupné nachádzanie ciest, ako formálne naplniť požadované výkazy o úsilí vyvinutom smerom k socializácii dediny, teda jej združstevneniu, pri vyhýbaní sa ich faktickej realizácii.

Ak aj v dedine k založeniu družstva došlo, či už prevzatím staršej formy družstva alebo v rámci jednorazovej nátlakovej akcie, stále sa dal využívať istý manévrovací priestor, vytvorený možnosťou fungovania JRD v rôznych kategóriách reálneho „zospoločenšenia“ práce a majetku. Pred kritikou za „nezaloženie“ JRD, ktoré malo byť podľa aktuálnych uznesení už ich prvoradou povinnosťou, sa miestni komunisti zakrývali oficiálnym vytvorením „prípravného výboru JRD“, ktorý následne nechali dlhodobo hibernovať. Podobnou stratégiou bolo vyhlásenie slávnostných záväzkov o vstupe do JRD k nejakému dátumu, ktoré potom neboli realizované. Bolo možné slávnostne prevziať prihlášku a potom vyčkávať s podpisom. Niekedy dokonca s vedomím vlastnej prevahy nad okresným funkcionárom, ktorý si po vlne čistiek už musel na obvinenia z diktátorstva dávať pozor: „alebo niektorí aj vypíšu, aj podpíšu, ale vy už sa tešíte, že vaša námaha nebude márna, už sa chystáte gratulovať, a on si prihlášku zastrčí do svojho vačku, že dnes nie, lebo je trinásteho, alebo piatok, alebo tak nejako podobne odôvodní [...] a poznáme všetci, sú medzi nami takí, čo ju držia už celé týždne“.⁵¹

Bolo možné tiež podpísať len prihlášku, no už nie záväzok dodržiavať prevádzkový poriadok. Prípadne súhlasiť so symbolickým prechodom prípravného výboru JRD do I. či II. typu, ktoré predpokladali spoločnú prácu a spoločné ustajnenie (aspoň symbolickej časti) dobytku, ale stále nevyžadovali definitívne rozoranie medzí a úplnú kolektívizáciu rastlinnej a živočíšnej výroby, teda vytvorenie „naozaj“ jednotného družstva. Vďačným argumentom sa stali manželky a svokry, „kvôli ktorým“ nepodpisovali prihlášky aj tí komunisti, čo sa verbálne hlásili k družstevníctvu. Svojím odmietaním vstupu do družstva v dôsledku zaštitovali ostatných dedinčanov, ktorí „komunistov mimo družstva“ používali ako precedentný argument pre svoj nedostatok odhodlania k vstupu.

Starší vidiecki zaslúžilí členovia strany si boli vedomí svojej silnejšej pozície, ktorá im zväčša umožňovala beztrešne, resp. bez citelného postihu spochybňovať nové príkazy na základe bohatých skúseností s premenlivou líniou a náhlymi zmenami v panteóne včerajších nedotknú-

49 SNA, f. ÚV 2, k. 158, č. j. 1073, Michalovce, 1955, s. 40.

50 SNA, f. ÚV 2, k. 164, č. j. 1116, Spišská Stará Ves, 1955, s. 42.

51 SNA, f. ÚV 2, k. 162, č. j. 1107, Sobrance, 1957, s. 121, delegát Čulák.

tel'ných. Predseda MNV sa pred mladým aktivistom nerozpakoval vstup do družstva odmietat' otvorene, namietajúc, že „sa v Amerike dost' natrápil, a ešte nebudem mať čo jesť“. Stihli mu aj pripomenúť to, že „strieľal za roľníkom ako kauboj z Texasu“,⁵² čo úspechu družstevnej myšlienky taktiež neprosperovalo.

V mesiacoch, keď sa konkrétna dedina dostala do pozornosti vyšších orgánov a hrozilo aktuálne nebezpečenstvo sústredeného nátlaku na vstup alebo návšteva host'a z okresných či krajských orgánov, ktorý by mohol dať návrh na zaradenie neželaného bodu rokovania do programu plánovanej členskej či výborovej schôdze dedinskej organizácie strany, členovia strany preventívne reagovali hromadnou absenciou na schôdzach. K ďalším overeným stratégiám, najmä pri nečakannej návšteve takéhoto nepozvaného host'a, patrilo opiť ho alebo opiť sa, a tak zabrániť „prevedeniu schôdze“ a vyhnúť sa s ňou spojeným výzvam na podpis prihlášky.⁵³ Napríklad Mestský výbor KSS vo Vranove nad Topľou „roku 1951 nebol činný a správu z výročnej schôdze podal bez akejkoľvek činnosti.“ Niektorí jeho funkcionári sa dokonca „vyslovili, že radšej pôjdu robiť do kameňolomu do Vechca, ako zaoberať sa otázkou strany vo Vranove.“⁵⁴ A delegát na prešovskej konferencii roku 1953 káral svojich súdruhov za to, že sa vyhýbali agitačným kolónam, namiesto aby ich išli vítať a vstupovali do družstiev okamžite. „Keď príde na podpis prihlášky, je mojou prvorádou povinnosťou ostať doma a neutekať do lesa, ako to opakovane robili naši funkcionári.“⁵⁵

Kolektivizačná hystéria rozpútaná v rokoch 1952 – 1953 sa miestami zvrhla na osobnú súťaž okresných funkcionárov, kto prvý silou zlomí pridelenú dedinu.⁵⁶ Výrazná časť malých a stredných roľníkov bez ohľadu na svoje prípadné členstvo v strane alebo v družstve sa po neúspešných pokusoch vzdorovať nútenému rozorávaniu medzí a odvádzaniu dobytku uchýlila k dôslednej pasívnej rezistencii. Keďže túto vlnu kolektivizačného nátlaku vyvolal prepád v zásobovaní, bolo vcelku logickou úvahou, že práve takto možno prakticky preukázať neúčinnosť, ba kontraproduktívnosť zvolenej režimovej stratégie. Ľudia „posedávali pred svojimi domami“ a nechali zber úrody na pleciach okresných činiteľov, ktorí situáciu riešili nasadením študentov, robotníkov a vojakov. „Väčšina našich členov strany len sledovala situáciu a neprijala žiadne opatrenia.“⁵⁷ Dedinskí straníci nielenže odmietli úlohu „bdelosťou a ostražitou znemožňovať činnosť reakcie“, ale v niektorých prípadoch ju, naopak, podporovali tým, že chodili „verejne najmä v podnapitom stave vyspevovať rôzne gardistické, fašistické piesne a hovoriť rôzne poburúce prejavy. Nachádzajú

52 SNA, f. ÚV 2, k. 169, č. j. 1169, Vranov nad Topľou, 1953, s. 79-80, Fabian – predseda MNV Kolčovské Dlhé.

53 „Na našich schôdzach členovia nepodávajú konkrétne návrhy, ale uvádzajú zbytočné otázky [...] Niektorí členovia sa vôbec nezúčastňovali na zasadaniach a hoci aj došli, boli v opilom stave.“ SNA, f. ÚV 2, k. 169, č. j. 1170, Vranov nad Topľou, 1954, s. 3, delegát Štefan Demčák.

54 SNA, f. ÚV 2, k. 169, č. j. 1168, Vranov nad Topľou, 1952, s. 50, Ján Saraka – vedúci Okresnej poradne a študovne marxizmu-leninizmu.

55 SNA, f. ÚV 2, k. 151, č. j. 1012, Prešov, 1953, s. 94.

56 „Nám bolo stále hovorené, zakladať čím rýchlejšie. Na to boli utvorené agitkolony. Boli zriadené trestné komisie. Sám som bol členom trestnej komisie. Zo spánku sme budili v niektorých prípadoch ľudí a zvolávali sa schôdze. V niektorých prípadoch sme priamo trestali.“ SNA, f. ÚV 2, k. 166, č. j. 1137, Stropkov, 1954, s. 12, delegát Fudala.

57 SNA, f. ÚV 2, k. 158, č. j. 1071, Michalovce, 1954, s. 84.

sa aj takí členovia, ktorí hrubo hanobia našich ústavných činiteľov republiky.“⁵⁸

Záver

Roku 1953 sa výrazne zmenila zahraničnopolitická i vnútropolitická situácia. Na jar zomreli Stalin i Gottwald, menová reforma z júna 1953 pripravila ľudí o úspory, čím odcudzila režimu ďalšie vrstvy obyvateľov vrátane mnohých robotníkov a upadajúce poľnohospodárstvo hrozilo ďalším nedostatkom produktov. V Nemeckej demokratickej republike vypukli robotnícke vzbury a z Maďarska sa šírili správy o rozvrate kolektívnych hospodárstiev. Moskva reagovala jasným signálom k čiastočnej korekcii politického kurzu.⁵⁹ Prezident Zápotocký na medializovanom stretnutí s českými robotníkmi priznal, že v poľnohospodárstve je čo naprávať vrátane chýb spáchaných pri kolektivizácii. Na rozdiel od predchádzajúcich podobných rituálnych prejavov kritiky a sebakritiky sa však zmenil o tom, že tým, čo chcú odísť z družstiev, strana nebude brániť v odchode, čím verejne uznal možnosť vystúpiť z družstva.⁶⁰

Hoci právne normy týkajúce sa združstevňovania platili celoštátne, pri ich uplatňovaní na mieste sa vyskytovali markantné rozdiely. Na severovýchodnom Slovensku vplyvom kombinácie špecifického sociálneho zloženia, historických tradícií, prírodných podmienok a amatérskeho, no radikálneho výkonu štátnej moci na úrovni okresov a kraja kolektivizácia prerástla do mimoriadne brutálnej kampane a následne do lokálnej hospodárskej, politickej a sociálnej katastrofy. Dobové hlásenia orgánov Štátnej bezpečnosti pripomínajú obraz spoločnosti zatlačenej na pokraj občianskej vojny.⁶¹ Situácia sa okresným a krajským funkcionárom vymkla z rúk a museli ju riešiť ústredné orgány. Nasadené tu boli aj novozriadené vojská Vnútornej stráže. Hoci k oslabeniu družstiev došlo aj v iných oblastiach štátu, väčšinou sa obmedzili na vystupovanie a nie na ich celkové rozpustenie. Na území Prešovského kraja však do roku 1954 vydržala len menej než štvrtina z družstiev jestvujúcich roku 1953.

Keďže kritickú situáciu takýchto rozmerov už nebolo možné pred obyvateľstvom utajiť, bolo nutné sformulovať režimovo prijateľnú propagandistickú verziu udalostí. Jej hlavným negatívnym hrdinom sa stali regionálni satrapovia, zneužívajúci moc, voči ktorým prišli na pomoc ľudu, vrátane radových straníkov, ústredné orgány. Odstránenie „nehodných“ okresných funkcionárov malo byť prvým krokom k znovunastoleniu dôvery nás voči Ústrednému výboru KSČ. Odkaz takto postaveného príbehu mohol pôsobiť uistujúcim dojmom aj na čitateľov v celej republike.

58 Tamže, s. 78, delegát Mucha, Ľudový súd.

59 BARNOVSKÝ, Michal. Prestávka medzi prvou a druhou etapou kolektivizácie. In RAŠTICOVÁ, Blanka (ed.) *Osudy družstevníctví ve 20. století*. Uherské Hradiště : Slovákcké muzeum, 2002, s. 237.

60 Prezident republiky mezi budovateli Klíčavské přehrady. In *Rudé právo*, roč. 33, č. 213, 2. augusta 1953, s. 1. Dostupné na internete: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1953/8/2/1.png> (posledný náhľad 30. 5. 2016).

61 FIAMOVÁ, Martina. „Vydejte nám krávy, my družstvo nechceme!“ Bezpečnostná situácia v Prešovskom kraji v roku 1953. In *Securitas imperii*, 2012, č. 2, s. 150-181. Dostupné na internete: <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/publikace/securitas-imperii/no21/150-181.pdf> (posledný náhľad 27. 5. 2016); FIAMOVÁ, Martina. Kritické obdobie v kolektivizácii vidieka – dramatické udalosti roka 1953 v Prešovskom kraji na príklade obce Kelča. In *Pamät' národa*, 2010, roč. 6, č. 3, s. 57-64. Dostupné na internete: http://www.upn.gov.sk/publikacie_web/pamat-naroda/pamat-naroda-03-2010.pdf (posledný náhľad 27. 5. 2016).

Príznačné bolo, že z diktátorských praktík bola obviňovaná už prvá generácia regionálnych straníckych lídrov, ktorých sa dotkla vlna čistiek v rokoch 1950 – 1951. Tým sa však skôr zozlievalo tolerovanie a prípadné spájanie sa s bohatšími roľníkmi, dosadzovanie triedne nespohľadlivých osôb do vedenia komunálnych podnikov, podľahnutie moci, korupcia (Arnošt Pšenička, Pavol Fleischer, na okresnej úrovni napr. Jozef Mulár z Vranova nad Topľou a ďalší). Pre väčšiu účinnosť vtedajšej odstrašujúcej kampane boli mediálne spájani s práve odhalenými „nepriateľmi“ na ústrednej úrovni (Vladimír Clementis, Otto Šling atď.), ba dokonca obviňovaní z „bucharinskej politiky“ a vyslúžili si svoje vlastné regionálne používané -izmy (mulárizmus, pšeničkovština). Mali označovať ľudí ukrytých „pod závoj nášho rudého práporu, a keď ho odkryjete, objaví sa škrupina agrarizmu a buržoázneho nacionalizmu.“⁶² Ich nasledovníci z rokov 1952 – 1953 (tajomník prešovského KV KSS Ján Šiška a ďalší) sa podobne krvilačným označeniam poväčšine vyhli. Namiesto zradcov boli vykresľovaní skôr ako babráci, aj keď miestami sa vyskytlo aj ich prirovnávanie k práve „odhalenému“ a zlikvidovanému Berijovi. Ich mocenský pád čiastočne uvoľnil aj cestu ku kariéernemu návratu prvej „odstavenej“ generácie okresných komunistických funkcionárov.

Potreba verejne sa dištancovať od takýchto prejavov frustrácie a agresivity viedla k vytvoreniu slovníka eufemizmov, ktorými ich bolo možné prípustným spôsobom popísať. Priznaná účasť na terorizovaní obyvateľstva mohla znieť napríklad takto: „*pracovníci aparátu okresného výboru strany [...] sa dopúšťali hrubých chýb a pokleskov v opilsti a podobne [...] silno podliehali alkoholu a na druhej strane v malej miere študovali, následkom čoho spadli do silného prakticismu a byrokratizmu, čím spôsobovali tieto chyby a poklesky, ktoré boli strane cudzie a škodlivé.*“⁶³ Na opis vydierania podpísanými trestnými oznámeniami v prítomnosti ozbrojených členov agitacyjnych kolón sa v médiách používal eufemizmus „*nesprávne*“, „*administratívne metódy práce*“, použité „*skupinou funkcionárov*“, ktorí uznesenie o ďalšom rozvoji a upevnení družstiev „*zle pochopili*“, zabudli na Leninove odporúčanie „*oprieť sa o chudobu a dohodnúť sa so stredným roľníkom*“, „*pokrivali líniu jasne vytýčenú súdruhom Gottwaldom*“, „*zabudli, že základnou metódou našej práce a politiky na dedine je názorné presvedčovanie*“.⁶⁴

Pri uvádzaní chýb sa využívali anonymizované pasívne tvary, roľníci boli „*nesprávnymi strane cudzími metódami násilným spôsobom získavaní*“ a zvyšok sa obišiel tým, že netreba zbytočne rozoberať „*čo každý vie, ako to vtedy bolo a ako to bolo všade*“.⁶⁵ Stratégia upokojujavej mienky, nevyužitie ďalších možností „odhaľovať“ ďalších vyššie postavených zradcov, sa mohla spájať s blížiacimi sa voľbami do miestnych a okresných národných výborov roku 1954. Vo viacerých oblastiach, ktoré postihla brutálna kolektivizácia, už totiž rezonovala šepkaná kampaň za národné výbory bez komunistov.⁶⁶ Občas však staré spory prepukli nahlas aj na straníckych fórach. Napríklad, keď sa na okresnej konferencii v Stropkove delegát Jacuško na

62 SNA, f. ÚV 2, k. 169, č. j. 1167, Vranov nad Topľou, 1951, s. 56, Zachariáš Gorej – agronóm ONV.

63 SNA, f. ÚV 2, k. 162, č. j. 1104, Sobrance, 1954, s. 27.

64 SNA, f. ÚV 2, k. 157, č. j. 1059, Medzilaborce, 1954, s. 7-8.

65 SNA, f. ÚV 2, k. 167, č. j. 1148, Svidník, 1954, s. 9.

66 SNA, f. ÚV 2, k. 165, č. j. 1126, Stará Ľubovňa, 1954, s. 2.

jar 1955 chválil získaním nových družstevníkov, večer ho otvorene napadol ďalší z delegátov, „ktorý mu verejne vykrikoval, že on je hlavným iniciátorom pri zakladaní družstva, a preto aby si zapamätal, že on prvý bude visieť pred budovou ONV“.⁶⁷

Politicky najschodnejším vysvetlením excesov na severovýchode sa ukázali odkazy na nízku politickú uvedomelosť miestnych komunistov. Poukazovalo sa na to, že hoci v bratislavskom či nitrianskom okrese tiež dochádzalo k chybám a použitiu nesprávnych metód, zachovali sa tam družstvá i dôvera v stranu, a to vďaka „vyššej všeobecnej uvedomelosti a kultúrnej úrovni pracujúcich“, ktorí úchyľky od správnej línie včas zdola korigovali.⁶⁸ Samotná „triedna uvedomelosť“ sa preukázala byť nedostačujúca: „my Slováci sme od prírody komunisti. Neštudovali sme Dejiny VKS(b) a podľahli sme súdruhom z OV KSS, ktorí nás vyzvali zakladať družstvá za cenu porušenia straníckej línie.“⁶⁹ Zodpovednosť sa rozložila na nevzdelaných vidiečanov, ktorí „neporozumeli“ úmyslu, nedostatočne preškolených okresných funkcionárov, ktorí „vydávali chybné príkazy“, politicky nevedomelých pracovníkov aparátu, ktorí ich vykonávali a radových komunistov, neschopných ich zastaviť.

Problematické tiež bolo vyvažovanie propagandistickej línie zameranej na upokojuvanie situácie, ktorá potvrdzovala všeobecne pozitívny vzťah verejnosti k družstvám, narušený niekoľkými ojedinelými „prechmatmi“, a súbežnej kampane mobilizujúcej straníkov k ďalšej práci založenej na vykresľovaní obrovského úsilia, ktoré bude treba na nápravu situácie a znovuzískanie dôvery pre stranu a jej politiku vrátane pokračovania v rozvoji družstiev.

Autentickí stranícki aktivisti sa sťahli z „robenia politiky“ a ponechali ju profesionálom, teda bujnajúcejmu straníckemu aparátu a funkcionárom z povolania, ktorí sa práve formovali ako nová kasta z čerstvých absolventov jedno- alebo dvojročných straníckych škôl pre okresné a krajské kádre. V aparáte aj volených orgánoch strany v regióne po roku 1953 pribúdali funkcionári účelovo pridelení z iných okresov, čo nasvedčovalo, že členovia strany v okrese stratili v centre dôveru.⁷⁰

Zaslúžilí vidiecki komunistickí veteráni, odmietajúci vstup do družstva, prípadne aspoň donucovanie k nemu, sa presvedčili, že nedokážu ochrániť svojich blízkych ani sami seba pred brutalitou, ktorú generovala ich „rodná strana“. Tí, čo kvôli kolektivizácii obetovali dobré rodinné a susedské vzťahy, sa cítili zradení a rovnako sa sťahovali do pasivity. Vyskytovali sa prípady novo získaných členov, ktorí síce podpísali prihlášky do strany, ale odmietli prevziať

67 Tamže, č. j. 1137, Stropkov, 1955, s. 154, Správa pozorovateľa z ÚV KSS Geša.

68 SNA, f. ÚV 2, k. 169, č. j. 1169, Vranov nad Topľou, 1953, s. 93.

69 SNA, f. ÚV 2, k. 167, č. j. 1148, Svidník, 1954, s. 45. VKS(b), Všeľvázová komunistická strana (bolševikov), bol oficiálny názov strany sovietskych komunistov, používaný v rokoch 1925 – 1952. Kniha J. V. Stalina *Kratkýj kurs istorii VKS(b) [Dejiny VKS(b)]*, Moskva : 1938, bola oficiálnou učebnicou, používanou komunistami po celom svete.

70 Podľa dojmov člena ÚV KSS z návštevy „väčšina orgánov štátnej moci a správy svojou odbornou úrovňou nevyhovuje a na ONV aj v obchodoch a distribučných organizáciách sa nachádzajú v zamestnaní rôzni príbuzní funkcionárov, bez ohľadu na vedomosti, schopnosti a predpoklady na vykonávanie funkcií [...] Môj názor je, že do okresu Sobrance je treba urýchlene z ostatných častí Slovenska poslať schopných a použiteľných pracovníkov do aparátu strany, ONV, obchodnej a distribučnej siete a do výkupného aparátu.“ SNA, f. ÚV 2, k. 162, č. j. 1104, Sobrance, 1954, s. 110, Správa hosta z ÚV KSS J. Lietavca.

preukaz.⁷¹ To spolu so straníckou „reorganizáciou“ okresných a miestnych štruktúr, ktorou sa kompromitované osoby mali stiahnuť z verejnej pozornosti, spôsobilo, že v regióne sa vyskytovali vedenia MNV a JRD bez jediného člena strany. Agilný delegát zo Svetlíc, ktorý roku 1954 opísal svoju dedinskú organizáciu ako jedenásťčlennú, z čoho však len štyria neboli „kolísaví“, sa sťažoval, že po voľbách do MNV „komunisti prestali pracovať, nakoľko bezpartijní si toho neprajú“. Na zasadanie MNV ich nikto neprizve, takže netušia, o čom sa rozhoduje. Overoval si preto, či má ako člen strany právo byť aspoň prítomný na zasadaní MNV alebo nie.⁷²

V dikcii zápisníc z okresných konferencií strany sa po roku 1953 členstvo v JRD stalo porovnateľným markerom uvedomelosti ako príslušnosť k cirkvi. V jej prípade sa u komunistov z radov roľníkov a čiastočne i robotníkov kandidujúcich do okresných a vyšších orgánov situácie presadil ústup od vyžadovania potvrdení o vystúpení z cirkvi. Pri JRD, naopak, stačilo, ak kandidáti do okresného výboru strany svoj budúci vstup do družstva otvorene nezamietali a „pripravovali sa naň“. Dokonca sa v zápisniciach vžil i paralelný eufemizmus „vyrovnania sa s náboženskou otázkou“, od súkromne hospodáriacich roľníkov – členov strany sa očakávalo, že sa perspektívne „vyrovnajú s družstevnou otázkou“.

Pri vysvetľovaní zdanlivo nepochopiteľnej situácie, keď komunistická propaganda prezentovala apriori kladný vzťah roľníkov, vrátane straníkov, k „družstevnej myšlienke“, no do JRD nikto nechcel vstúpiť, sa ako prijateľné ospravedlnenie uvádzalo, že by aj vstúpili, ale „nikto nechce byť prvý“.⁷³ Čo – na pozadí trvalej sebareprezentácie komunistov ako avantgardy na ceste k socializmu – vystihuje zmenu pozície v prvej dekáde po februárovom prevrate asi najviac.

71 SNA, f. ÚV 2, k. 157, č. j. 1061, Medzilaborce, 1956, s. 55, delegát Jaroš, Nižné Čabiny.

72 Tamže, č. j. 1059, Medzilaborce 1954, delegát Ivan Kačur.

73 „Na obciach je situácia taká, že roľníci a najmä komunisti vyčkávali so vstupom do JRD so zdôvodnením, že nikto nechce byť prvý.“ SNA, f. ÚV 2, k. 164, č. j. 1117, Spišská Stará Ves, 1956, s. 158, Správa pozorovateľa z ÚV KSS P. Pašku.

Cituj:

ZAVACKÁ, Marína: Vidiecki komunisti ako aktéri a obeť nútenej kolektivizácie. In *Forum Historiae*, 2016, roč. 10, č. 1, s. 57-74. ISSN 1337-6861.

...

Marína Zavacká, PhD. pracuje v Historickom ústave SAV v Bratislave. Venuje sa dejinám propagandy a širšieho kontextu budovania režimových lojalít, historickej analýze verejného diskurzu, prekladom odbornej literatúry z angličtiny a vysokoškolskej didaktike histórie. Svoj výskum orientuje najmä na obdobie totalitných režimov na území Slovenska. Je autorkou monografie *Kto žije za ostnatým drôtom? Oficiálna zahraničnopolitická propaganda na Slovensku, 1956—1962: Teórie, politické smernice a spoločenská prax* (Veda, 2005).

Kontakt: Marina.Zavacka@savba.sk

Viac: <http://www.history.sav.sk/zavacka.htm>